

THE SCHOOLS OF ARTS AND THE SCHOOLS OF CULTURE THROUGH THE EYES OF THE OTHERS

Ralitza P. Bazaytova

ABSTRACT: The article reflects on the schools of arts and the schools of culture in Bulgaria, which are under the administration of the Ministry of culture, the cultural policy and the publications about them through the years.

KEYWORDS: schools of arts, schools of culture, cultural policy, gifted and talented students.

При написване на думите „училища по изкуствата и училища по културата” в Интернет, за секунди се появяват повече от 309 хиляди резултати. Те са с най-различен характер, започвайки от наименованията и адресите на училищата, участието им в списъци и регистри, интернет страниците им, нормативните документи, регламентиращи съществуването им като отделен вид училища, специализирания прием в тях, учебно-изпитните програми, учебните планове и учебни програми, продължавайки с информацията за реализирани събития, юбилеи на училищата и за многобройните успехи на талантливите възпитаници. Но това проучване няма за цел да се занимава с тези публикации в Интернет-пространството, в електронните медии и в пресата. Няма да се занимава също така с различните юбилейни сборници, издавани от училищата по повод кръгли годишнини.

През далечната 1996 г. в България е поръчано мащабно проучване на културните политики в страната, в това число и на тези, които се отнасят до училищата по изкуствата. В резултат от това проучване се провежда дискусия, написан е един подробен доклад. Плод на това проучване са и няколко публикации, повечето дело на закрития Институт за културознание към Министерството на културата.

Културната политика на България 1990-1995 г., Институт по културознание, София, 1996 г., отделя няколко страници на образованието по изкуствата. След подробно разглеждане на висшите училища в страната стр. 109-113, публикацията продължава със средните училища по изкуствата и училища по културата, стр. 113-115. Подробно е разгледана историята и възникването им, периода до 1990 г. и годините непосредствено след него. Акцентира се на държавното финансиране в периода след 1944 г., с подборно описание на времето, в което училищата не са били отделни юридически лица, не са имали самостоятелен бюджет и не са имали право да имат собствени приходи, както и за мястото им в системата на Министерството на културата. Отразени са новостите, които възникват в 1991 г. с приемането на Закона за народната просвета, отделянето на училищата като юридически лица и очакваните нови възможности. Подчертава се спецификата на училищата по изкуствата, приемът с конкурсни изпити, завършването на всяка учебна година с годишни изпити, завършването на обучението със зрелостни изпити – общообразователни и по специалността, получаването на диплома, която дава пълни права за продължаване на образованието и за упражняване на професия. Изтъкнати са постиженията на учениците в национални и международни конкурси. Интерес представлява и поместената карта с разположение на училищата по изкуствата и наличната статистика за броя на персонала – педагогически и непедагогически, както и за броя на учениците по видове училища – музикални, художествени и други за периода 1991-1995 г.. Интересен факт е общият броят на учителите, който в края на периода е 1312, помощният персонал 434, администрацията 153 човека, а на учениците 1774 в художествени училища, 1153 в музикални училища, 1613 в други училища – значително по-малко от обучаваните ученици към настоящата година.

Чарлз Ландри, Културната политика в България, доклад на европейски експертен екип, Министерство на културата, Национален център за книгата, Враца, 1997 г., е едно от изданията, което е най-широко цитирано за оценката, която дава на училищата по изкуствата и училищата по културата. Разбира се, текстът е твърде кратък, но е важен. В глава, наречена „Стратегическата роля на образованието по изкуствата”, стр. 56-57, се посочва: „Една от най-важните връзки на Министерството на културата е тази с образованието. Добре развитата инфраструктура за обучение по изкуствата е едно от главните положителни неща, останали от бившия режим. Независимо от финансовите затруднения във всички училища е запазено и обезпечено по 2 часа седмично обучение по изобразително изкуство и музика. Освен това съществуват възможности извън училищната програма за обучение по танци, фолклор, музика, театър за деца – добри възможности за активно оползотворяване на свободното време. В момента образованието в сферата на изкуствата е под егидата на Министерството на културата и тук връзката с Министерството на образованието изглежда добра. В същото време връзката на образованието по изкуствата с търговията и икономическото развитие е съвсем слаба, а тя е тя е ключова за развиване на базисни умения у подрастващите българи. Образованието е в основата на всяка последваща културна дейност и формира основните знания и умения за участие на пазара на труда, като открива и други възможности за професионална реализация. Всички културни организации, независимо дали са комерсиални или не, печелят от развитието на образованието. Образованието по изкуствата е обществена ценност и не може да се остави на чист пазарен признак. По-скоро пазарни механизми трябва да се приложат към тези комерсиални организации, които печелят от държавните инвестиции в образованието, като по този начин се подпомогне образованието по изкуствата. Това би могло да стане чрез данъчни кредити.” Правилно е отбелязана ролята на развитата мрежа от училища по изкуствата в цялата страна, наследена от изминалите години. Изтъкнато е също така наличието на задължително обучение по изкуства за всички деца и във всички училища поне два часа дневно. Този въпрос за изучаването на изкуства в учебния план на всички училища е широко дискутиран в наши дни на европейско и световно равнище, подчертава се ролята му. Този факт, който няма пряко отношение към специализираното образование по изкуствата и културата, обаче е забелязан още тогава от европейските специалисти и не може да бъде подминат, особено в контекста на проблемите, които възникват в днешния ден. Отбелязва се също така липсата на връзка с нуждите на бизнеса и липсата на обучение и подготовка по предприемачество, въпроси, особено актуални и днес. Особен акцент съществува по отношение на държавното финансиране и на субсидията, която може да се увеличи, като се намали тази на културните институти, които могат и имат право да реализират печалба.

Наследеното от миналото се оценява като ценност, но съществуването на тази ценност е поставено под въпрос при навлизането на новата епоха. Тези дискусии продължават в Националния дебат за културна политика, С., 1998 г., публикуван в едноименния сборник на Института за културознание. Субсидираната численост, определяна и финансирана от Министерството на културата е подробно описана като основен обект на планираната реформа за всички културни институти. Това звучи особено ясно в раздела „Управление и финансиране на културата”, в текста на Мария Русинова „Финансирането – основа на реформата”, стр. 71-72. „Може би най-дълго време най-голям относителен дял на държавна субсидия ще се запази по отношение на училищата по изкуствата”, пише Мария Русинова, тогава главен секретар на Министерството на културата. Днес, след всички изминали години и вече въведен делегиран бюджет със своите положителни и отрицателни страни за развитието на училищата, от дистанцията на времето и поглед назад към постигнатото, може да се отбележи един особен парадокс. При всички цитирани в дискусиата намерения и надежди, осланящи се на създавания тогава проект на Закон за закрила и развитие на културата, от всичките многобройни държавни културни институти в страната, делегираните бюджети се прилагат за първи път при училищата по изкуствата и училищата по културата от 2007 г., а почти 10 години след това започват поетапно да се прилагат и за театри, опери, оркестри, най-накрая и за музеите и галериите в страната! Училищата по изкуствата и училищата по културата в наши дни продължават да се финансират чрез Министерството на културата на принципа на делегирания бюджет, като финансирането следва ученика. Прилагането на делегирания бюджет вече 10 години дава своя принос, сред който наличие на гарантирани средства, с които училището разполага,

специализиран по-висок единен разходен стандарт, гарантиран минимум за условно-постоянни разходи, свобода на директора да разполага със средствата, но и обвързаност на бюджета с количеството – с броя на учениците. Все повече място при обучението следва да получи качественият показател – качество на предоставеното образование, постигнати резултати, степен на удовлетвореност на ученици и родители, като той намери своята роля и финансово изражение за училището и всички в него. Чрез качествено обучение се изграждат бъдещи граждани, които могат да намерят своята подходяща реализация на пазара на труда, в това число в сферата на творческите индустрии или като самонаети лица със свободни професии. Така се отговаря на потребностите на българската национална култура за подготвяне на специалисти с професионално образование в сферите на изящните изкуства, музикално-сценичните изкуства, аудио-визуалните изкуства и техники, производство на медийни продукти, дизайна, приложните изкуства и художествени занаяти.

Няма да се спираме поотделно на чуждестранни публикации, които се отнасят за образованието по изкуствата в техните страни, по две причини. От една страна тема на настоящото проучване са училищата по изкуствата и училищата по културата в България и публикуваното за тях. От друга страна, в чужбина терминът „училище по изкуствата” се ползва широка гама от учебни заведения, част от които са със съвършено друго съдържание от смисъла, който влагаме ние в този термин. Там под цитираното наименование фигурират от една страна държавните и общински училища по изкуствата, които дават професионално образование на бъдещите изпълнители, артисти, художници, но под същото наименование има хиляди места за обучение в сферата на изкуствата и културата на широк кръг деца и възрастни – курсове, клубове, школи с различно финансиране – държавно, общинско и частно. Този вид употреба на терминологията, което е ясно за нас, не е ясно за мнозина във страната, което довежда до недоразумения при сравнение на съществуващата бройка училища по изкуствата в страната – 23 с броя на тези институции със широко предназначение в чужбина.

Особено интересна чуждестранна публикация, която се отнася за училищата по изкуствата в Европа и у нас е „Образованието по изкуства и култура в Европейските училища”, Изпълнителна агенция „Образование, аудиовизия, култура”, ЕАСЕА Р9 Eurydice, Брюксел, 2009 г. В цитирания доклад изрично е посочено, че данните не са потвърдени официално от България. Но за сметка на това, вероятно на основа на получени от други места и неофициално данни, нашата страна е цитирана многократно и използвана за база за сравнение с другите страни, именно със съществуващата база училища по изкуствата в страната. Посочено е на стр. 13, че художествените училища имат особено значение в България, Гърция, Румъния и Словакия. Описва се подборно наличието на държавно финансирани училища по изкуствата, които са към Министерството на културата, (стр. 25) и грижата за развитие на талантите, също така наличие на задължително обучение по изкуства за всички деца (стр. 26).

Сборникът доклади от Национална научна конференция, проведена в Плевен през месец ноември 2010 г., озаглавен „Съвременното образование в училищата по изкуствата. Състояние и перспективи в европейския контекст”, издание на Министерството на културата и Националното училище по изкуствата „Панайот Пипков” – Плевен, също дава интересна картина на училищата по изкуствата, техните учебни програми и планове в контекста на съвременността, ролята на учителя, разнообразни аспекти на обучението по различни учебни предмети предимно в сферата на музиката. В статията си „Европейски тенденции в съвременно образование и техни конкретни измерения в училищата по изкуствата у нас” (стр. 45-55) Белла Хараламбова изтъква редица новости, свързани с глобалните тенденции, новите информационни технологии, новата роля на учителя като ръководител в обществото на знанието. „Учителят е ръководител в обществото на знанието. В неговия миоглед трябва да се случи таково творческо разрушение, при което да се вземе решение за промяна, да се направи диагностика на резултатите от учебния процес и да настъпят нововъведения в училището. Следователно трябва да е в състояние да подготвя дееспособни, всеотдайно развити и високообразовани хора с неизчерпаем интерес към живота, с желание непрекъснато да се учат, с остро социално чувство и стремеж към общуване и взаимопомощ; хора, способни да развиват себе си и новите импулси в себе си и да ги претворяват в дела, да взимат решения съгласно изискванията и духа на времето, да бъдат новатори и творци. Всички преподаватели в училищата по изкуствата у нас, трябва да насочат педагогическата си дейност към развиване на

непосредствените интереси на учениците с цел – постигане на оптимални резултати. Промените в образованието на кадрите от артистичната сфера трябва да следват линията компетентност – комуникативност – общуване”, (стр. 49) като се базира на ролята на учителя като мениджър на класа и новатор. Изтъкната е също така най-важната задача на преподавателя в училище по изкуствата – да покаже на ученика как да учи, да е способен да придобива самостоятелно знания, в това число при обучението през целия живот. (стр. 50) Изтъква се подготовката на бъдещи професионалисти за световните сцени, но и ценността на тези, които се връщат по родните си места и работят в местните културни институти, (стр. 53-54) както и нуждата от популяризиране на училищата по изкуствата и изграждането на позитивна публична нагласа (стр. 55). Цитиран е Справочник за училищата по изкуствата и училищата по културата от 2009 г., издание на Министерството на културата със съставители Велев, Джурев, Базайтова – един от ежегодните издаваните справочници, които съдържат информация за училищата по изкуствата, приема в тях и специфичната нормативна база.

В статията си „Развитие на професионалното образование в училищата по изкуствата” (стр. 48-59) Ивайло Иванов разглежда обучението в сферата на танцовото изкуство в училищата по изкуствата по отношение на учебните планове, учебните програми, децентрализацията на управлението и нуждата от реформа. Коментира се ролята на Министерството на образованието и науката и регионалните инспекторати по образованието и необходимостта да се освободят от част от административно-управленските пълномощия, като се изградят като звена за методическо ръководство и контрол. Интересно е, че никъде не става дума за Министерството на културата и неговата роля. Изтъква се необходимостта от осъвременяване на учебните планове, в които да се изучават повече чужди езици и информационни технологии. Учебните програми следва да се осъвременят. „Конкретните изменения в учебното съдържание, учебните планове и програми не бива да са резултат единствено на административно решение. За да бъдат промените аргументирани, обществено приемливи и съответващи на социално-икономическите реалности, е необходимо провеждането на широка обществена дискусия с активното участие на учители, родители, неправителствени организации, работодатели.” (стр.57-58) Това мнение на Ивайло Иванов, преподавател във Варненския свободен университет, споделяме и ние в Министерството на културата, поради което се организират множество съвещания с директори на училища по изкуствата и учители в тях, представители на новите структури – Обществените съвети, както и с широката общественост. Ивайло Иванов повдига въпроса за осъвременяване на учебниците, който обективно погледнато е още по сериозен – учебници за специализираното образование няма изобщо, както и нормативна база за тяхното създаване, утвърждаване и финансиране. Изданията, които съществуват, по същество са помагала, които могат да се ползват по време на преподаването и подготовката на учениците, дори когато техните автори са написали наименованието „учебник” на корицата им. Това, което е възможно и осъществимо, е създаването на електронни учебни помагала, което от своя страна кореспондира подходящо с идеята на автора за създаване на национален образователен портал на училищата по изкуствата, който също така ще дава възможност за обмяна на идеи, опит и информация между ученици, учители, директори, родители. (стр. 58) „В страната съществува добре организирана мрежа от училища по изкуствата, в която се обучават и възпитават ученици – инструменталисти, певци, танцьори и др., голяма част от които постъпват в НМА, АМТИИ и университетите по направление „Музикално и танцово изкуство”. Необходимо е висшите училища по изкуствата да продължат работата по интеграцията със средното образование, като полагат грижи за поддържане нивото на образователната дейност в тези училища, както и осигуряването на висококвалифицирани преподавателски кадри за тях.” (стр. 59) Съществуващата в миналото пряка връзка между средните и висши училища по изкуствата, така наречен Инспекторат на висшите училища, който е имал задача да работи със средните училища и да осъществява конкретното взаимодействие, съдействие и контрол, е прекъсната при преминаването на висшите училища на подчинение и методическо ръководство Министерството на образованието и науката с приемането на Закона за висшето образование през 1995 г. В последващите години самите средни и висши училища полагат усилия да възстановят и поддържат това взаимодействие, което е израз на добра воля и желание, а не е подчинено на нормативни документи. То е породено също така и от прекия интерес на висшите училища да

привличат качествени и добре подготвени кандидати сред завършващите в училищата по изкуствата, което е важна задача на фона на съществуващата демографска криза.

В статията на Галя Грозданова – Радева в списание „Музикални хоризонти”, бр. 5, 2016 г. „Образователни институции за професионализация на фолклорни изпълнители. Исторически преглед”, стр. 14-18, се прави подробен исторически преглед на появата и развитието на училищата по изкуствата в страната от възникването им до наши дни. Особено внимание се обръща на специализираното образование по фолклор. Подробно са описани проблемите при основаването на тези училища, държавнически подход, разполагането им в места с традиции, първите години, в които не са се ползвали ноти, създаването на първите учебните планове и програми. В раздел „История на средното и висшето музикално образование в периода от 1989 г. до наши дни” се описва подробно ролята на делегирания бюджет при финансирането на училищата, както и другите елементи от функционирането и управлението на училищата по изкуствата в съвременното. Това е може би единственото място, с изключение на нашите собствени публикации, в които е описано методическото ръководство и управление на училищата от страна на Министерството на културата. Описана е подробно дирекцията „Сценични изкуства и художествено образование”, както и училищата със своите съвременни наименования и статут на национални училища, ролята им сред останалите културни институти и училища в страната. Анализирани са подробно училищата в Котел и Широка лъка, възникването им преди 50 години. Споменава се за създаването на специализиран клас в училището в Плевен, като годината не е точна – посочена е 1967, а тя е 1966 г., което предшества създаването на двете специализирани училища. За жалост не са посочени източниците, които очевидно са ползвани – публикациите на Министерството на културата през години, които също не са обект на настоящото проучване.

Може би най-подробният труд, който се занимава най-обстойно с училищата по изкуствата, тяхната история, развитие, управление и проблеми през годините, е дисертацията на Николай Демерджиев, Училищата по изкуствата и културата в България - исторически преглед, оценка на текущото състояние и перспективи. Процесът на трансформация и нейното влияние върху музикалното образование в държави от двете страни на бившата желязна завеса (с примери от България, Австрия, Унгария и Словакия), Виена, 2013 г., издаден като книга със същото заглавие през 2017 г. Това е може би и мястото, където съм цитирана най-широко в самия текст, а към нея е приложено подробно интервю с мен в обем от 6 страници (298-305). Дисертационният труд се занимава подробно с всяко едно от училищата по изкуствата в страната, в това число с художествените училища, както и с тези, в които се изучават различни изкуства в едно училище. Отражена е подробно спецификата им, проблемите на днешния ден, в това число демографската криза и проблемите при приема, които имат своето силно отражение върху управлението и процесите в тях, прекъснатата пряка връзка с висшите училища по изкуства, реформата и ролята ѝ през години. Подробно е отразена ролята на Министерството на културата. „България, културно-политическа ситуация в резултат на процеса на трансформация и политическия катаклизъм през 1989 г. е особено влошило българското общество. Обучението по музика, което до 99% е зависимо от държавното финансиране, не остана пощадено. Предоставяното обучение намалява или не пълно, всички инструментални класове са на изчезване. Някога известна със своите изключително надарени и талантиливи деца, малката балканска страна рискува да загуби своята репутация като културна нация завинаги поради липса на адекватна културна политика. Това, заедно с личния ми участие в проблема, ми даде основание да пиша за това и да поставя въпросите, отворени за дискусия, за сравнение на различни мнения и гледни точки, като по този начин ми се видя възможно, че ще ми се даде възможност да се направи оценка на различните гледни точки”, пише Николай Демерджиев. А неговата публикация и интервюто му с мен, ми даде основание и ме подбуди да започна настоящето проучване. А как ще продължи то и до какви изводи и дискусии ще доведе, ще покаже бъдещето.

References:

1. *Cultrural Awarenes and Exprecion Handbook*, Open method of coordination, European Union, Bruxelles, 2015.

2. *Culturnite politiki na Bulgaria 1990-1995* (The cultural policies of Bulgaria 1990-1995), Institut po kulturoznanie, Sofia, 199
3. *Music schools in Europe*, European music union, Utrecht, 2010.
4. Demerdzhiev, Nikolai, *Kunst- und Kulturschulen in Bulgarien – im historischen Rückblick, eine Einschätzung der aktuellen Situation und die Zukunftsperspektiven dazu*, SVH verlag, 2017.
5. Grozdanova – Radeva G., *Obrazovatelni insituzii za profesionalizatsia na folklorni izpulniteli. Istoricheski pregled* (Educational institutions for porfesionalisatsion of folklore performers. An historical revue), Muzikalni horizonti, 5, 2016.
6. Landry, Ch., *Kulturnata politika v Bulgaria, doklad na evropeiski eksperten ekip* (The cultural policy in Bulgaria, report of European expert team), Ministerstvo na kulturata, Nazionalen zentar za knjigata, Vratsa, 1997.
7. *Mladite talanti na Bulgaria* (The young talents of Bulgaria), Ministerstvo na kulturata, Sofia, 2009.
8. *Obrazovaniteto po izkustva i kultura v Evropeiskite uchilishta* (Arts and Cultural Education at School in Europe, <http://www.eurydice.org>) Izpulnitelna agenzia “Obrazovanie, oudiovizia, kultura”, EACEA P9 Eurydice, Bruxelles, 2009.
9. *Suvremennoto obrazovanie v uchilistata po izkustvata. Sustojanie i perspectivi v evropeiski kontekst. Dokladi ot Nazionalnata nauchna konferenzia, Pleven, 2010* (The contemporary education in the art schools. Condition and prospects in European context. Reports from the National scientific conferece, Pleven, 2010), Ministerstvo na kulturata, Nazionalno uchiliste po izkustvata “Panajot Pipkov” – Pleven, Astarta, Plovdiv, 2011.
10. *Uchilistata po izlustrata i po kulturata (Schools of arts and culture)*, Ministerstvo na kulturata, Sofia, 2010.
11. Velev, V., Djurov, R., Bazaytova, R., *Spravochnik za uchilistata po izkustvata i uchilistata po kulturata*, (Handbook on Schools of arts and School for culture), Ministerstvo na kulturata, Sofia, 2009.

докторант Ралица Базайтова
rbazaytova@hotmail.com
ШУ „Епископ Константин Преславски“